

UN MEMBRE DE LA FAMÍLIA NINOT A LA CORT DEL REI FELIP

per Manel Güell Junkert

L'evolució de l'estament nobiliari d'un país dista molt de ser, com algun autor ha qualificat que és el col·lectiu de funcionaris, "una gràfica plana". Ben al contrari, la noblesa s'ha de guanyar les preeminències i els privilegis servint a tongades de dinasties reials, molt sovint a cop d'espasa o de talonari.

Els grans trasbalsos que ha sofert una nació, una zona natural o àdhuc una localitat, han significat el riu esbojarrat on alguns dels oligarques més poderosos (més vius i amb més fortuna) han pogut pescar a gratcient. Així és com s'han escambellat promocions senceres de cases nobiliàries i no han pogut evitar d'enfonsar-se altres.

Les guerres han estat autèntics processos de renovació nobiliar. A Catalunya, la guerra dels Segadors va representar el punt de partida de molts llinatges. Avui, una bona part de les famílies nobles locals poden remuntar l'origen de la seva noblesa entre 1640-1645¹.

Però no sempre es tractava de noblesa. De la Corona en podia mamar tothom, cadascú al nivell al que podia aspirar. No calia demanar un privilegi de noblesa; segons el grau i la qualitat del peticionari, n'hi havia prou amb una «ayuda de costa» o una gratificació econòmica, i molt més sovint, un càrrec important (o no tan important), per satisfer la justa contraprestació a uns serveis concrets.

Felip IV de Castella va ser un monarca, en alguns aspectes, rancuniós i malcriat, de manera que amb els que li fallaven (un general derrotat, per exemple) no solia ser comprensiu. Ara bé, també era generós en extrem amb aquells que li havien guardat fidelitat i l'havien servit eficientment i amb èxit. Rarament va deixar a l'estacada algun súbdit que li hagués demostrat la seva fidelitat. Això sí que ho tenia. Les properes pàgines ens parlen d'un colomí, fidel a la causa monàrquica, que va haver de fugir sofrint persecució i que va obtenir un càrrec al recer dels serveis prestats al seu rei: Magí Ninot.

¹ Vegeu Güell, Manel: "La petita noblesa durant la primera meitat del segle XVII. Aspectes socials, bèl·lics i polítics a la ciutat de Tarragona". *Paratge*, SCGHSV, 3-4 (1992-1993) 9-26, p. 15-16.

Els Ninot de Santa Coloma de Queralt

Sobre els Ninot segarrencs no s'ha escrit, que nosaltres coneguem, un estudi a l'alçada del que les fonts documentals permetrien. L'article de Miquel Àngel Martínez i Rodríguez és una aportació notable i prou correcta, però poc ambiciosa, ja que no passa de voler cimentar les bases d'un canyamàs a partir del qual es pot bastir un treball més extens i profund².

Un repàs acurat i exhaustiu dels fons arxivístics sobre Santa Coloma dispersos per Tarragona, Barcelona, Montblanc i altres poblacions³, però sobretot una major atenció a la documentació patrimonial dels Ninot dipositada a l'Arxiu Nacional, de Sant Cugat, poden proporcionar les dades necessàries per realitzar-lo⁴.

De pagesos benestants a nobles, passant per mercaders i batlles de Santa Coloma, els Ninot sempre es van relacionar amb famílies del seu nivell, els Costafreda, els Vilamajor, els Voltor, i, més tard, els Salavardera, els Negrell, els Armengol, els Moixó, etc. Entre les dades que ja cita M. A. Martínez i les que nosaltres aportem, podem recomposar l'evolució nobiliària de la família, una evolució que s'inicià el 10 d'abril de 1631, quan Joan Ninot Burgunyó obtenia el privilegi de ciutadà honrat de Barcelona⁵. Més endavant, el seu nét i successor Josep de Ninot, capità d'infanteria, va obtenir el de Cavaller (29 de gener de 1670), i després va demanar el de Noble, a 19 de febrer de 1687, que li va ser concedit el 20

² Martínez i Rodríguez, Miquel Àngel: "La projecció social dels Ninot". *Recull*, Associació Cultural Baixa Segarra, Santa Coloma de Queralt, 4 (1996) 89-97.

³ Vegeu Porta Balanyà, Josep M.: "Inventari del fons dels Comtes de Santa Coloma de Queralt dipositat a l'Arxiu Històric Comarcal de Montblanc (Conca de Barberà)". *Recull*, Associació Cultural Alt Gaià, Santa Coloma de Queralt, 3 (1995) 205-235, p. 205. La documentació que es serva a l'Arxiu Històric de la Biblioteca de Catalunya és veritablement important. Una ullada al seu fitxer, com la que ha realitzat l'autor d'aquestes línies, denuncia ràpidament l'existència de no pocs registres, entre els quals hom pot trobar inventaris, capbreus, plets, rendes, censals, testaments, genealogies, etc. És un fons que es compon de 20 lligalls i 90 llibres i abasta 6 metres lineals de prestatgeria. Vegeu, Fontanals, Reis: "Arxiu Històric de la Biblioteca de Catalunya", dins: *Guia dels Arxius Històrics de Catalunya*, 6 (1995) 57-88, p. 73.

⁴ És el fons que, encara que tímidament, va emprar M.A.Martínez: "La projecció...", p. 89, n.2, i que s'integra dins del fons patrimonial del llinatge Moixó.

⁵ La concessió es troba en el llibre d'Índex de concessions de Felip IV (1621-1665), a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA), que assenyalava el registre 48, f. 119. Hi ha un duplicat a la sèrie de Lloctinència, reg. 5.503, f. 6. La concessió també ha estat apuntada per Morales Roca, Francisco José: *Próceres habilitados en las Cortes del Principado de Cataluña, siglo XVII* (1599-1713). II. Madrid: Hidalguía. Instituto "Salazar y Castro" (CSIC), 1983, p. 8 (ben citat per M.A.Martínez: "La projecció...", p. 91, n. 8). Sobre els CHB, podeu consultar, com a treballs més recents, a Fluvà i Escorsa, Armand de: "Ciudadanos y burgueses honrados, el último grado de la nobleza en Catalunya". *Hidalguía*, 253 (novembre-desembre 1995) 769-783, i Güell, Manel: "CHT. El privilegi reial de nomenament quinquennal d'un ciutadà honrat a favor de la ciutat de Tarragona (1645)". *Paratge*, SCGHSV, 8 (1997) 11-28.

de març següent⁶. Sens dubte el càrrec de batlle d'un dels barons més poderosos del país, i, a la segona meitat de segle, sengles carreres militar i eclesiàstica destacades⁷, van ser les eines que van facilitar als Ninot l'encimbellament que els duria, en només 56 anys, de mercaders a nobles.

Magí Ninot (Burgunyó?)

Hi ha un suposat membre d'aquesta família, que és el que ens interessa per aquest article, que no apareix a l'arbre genealògic dels Ninot. M. A. Martínez el vincula a la família, sense especificar-ne el parentiu concret. Creiem que només hi ha dues possibilitats: o bé era un fill petit del matrimoni entre Andreu Ninot i Margarida Burgunyó, o bé pertanyia a una branca col·lateral, cosins i parents pobres dels Ninots nobles.

Dues tesis ens avalen aquesta última suposició. En primer lloc, sabem que els Ninot es traslladaren a Barcelona el 1620 i, en canvi, els documents relacionen el nostre Magí Ninot amb Santa Coloma i amb fets esdevinguts més tard, durant la guerra dels Segadors (1640-1643). En segon lloc, els Ninot havien rebut privilegi de ciutadans honrats de Barcelona el 1631. Això vol dir que si el nostre Magí Ninot fos descendent i no germà de Joan Ninot Burgunyó, llavors duria el títol de CHB, ja que era extensiu a tots els membres varons d'una família. A la documentació que utilitzem, Magí Ninot no rep aquest ni altre títol, ben al contrari, com ara podrem comprovar, s'acontenta amb una plaça de funcionari subaltern.

M.A.Martínez, consultant Jordi Vidal en el que ja és un clàssic de la historiografia de la guerra dels Segadors⁸, localitza Magí i Esperança Ninot, fugitius del Principat i exilats a Madrid, encara que "*no tenim informació de les causes que precipitaren la decisió*". Nosaltres sí.

⁶ F.J.Morales: *Próceres habilitados...*, p. 8. La cerimònia formal amb la qual Gabriel de Llupià, Governador General de Catalunya, el va armar cavaller, devia esdevenir-se després de la segona meitat de juliol de 1669, ja que el despatx que comissionava Llupià per a aquesta comesa era de 14 de juliol. Aquesta dada i la repetició de les anteriors es poden trobar en sengles articles que aquest mateix autor va publicar entre 1979 i 1980. Morales Roca, Francisco José: "Privilegios nobiliarios del Principado de Cataluña. Dinastía de Austria. Reinado de Carlos II (1665-1700)". *Hidalguía*, separata de 1982, p. 32.

⁷ Un oncle de Josep de Ninot Nuet, homònim, va ser bisbe de Lleida i de Girona. Se li va passar per alt a M.A.Martínez, un fet a destacar. Les terceres noces de Magdalena Ninot Burgunyó, amb el doctor en dret Jaume Càncer, no es van realitzar amb un doctor en drets qualsevol. Càncer va ser un dels juristes catalans més il·lustres del segle XVII, la bibliografia sobre el qual pot ser extensíssima.

⁸ Vidal Pla, Jordi: *Guerra dels Segadors i crisi social. Els exiliats filipistes (1640-1652)*. Barcelona, Edicions 62, 1984, p. (203).

⁹ M.A.Martínez: "La projecció...", p. 91.

Un agent secret al servei de la Corona espanyola

És evident que Felip IV devia bastant a Ninot. Quan començaren les alteracions provocades per la revolta dels segadors, els avalotats van perseguir tots aquells que tinguessin relació amb el govern central: nobles simpatitzants de la causa reialista, magistrats, oficials, agents reials, etc. Magí Ninot i la seva esposa van haver de deixar Santa Coloma i sortir de Catalunya per refugiar-se a la Cort madrilenya. Però, quina vinculació podia tenir un mercader de províncies amb la monarquia? Quins serveis podia haver-li prestat que li costessin l'animadversió dels seus convilatans i li mereixessin el reconeixement de la Corona?

Un informe del Consell Suprem d'Aragó, de 4 de desembre de 1643, ens ho aclareix¹⁰. Cinc anys abans, Magí Ninot havia treballat d'agent secret per a la Corona, acompanyant el capità Francisco Torres, tinent de l'Espia Major, en les seves incursions al sud de França. Recordem que des de 1635 les monarquies espanyola i francesa es trobaven en guerra oberta.

La figura de l'Espia Major no ha estat encara gens estudiada, però sembla que era un càrrec cortesà d'importància. L'oficina d'aquest Espia Major pot considerar-se com el què avui és el CESID. Depenia directament del rei, encara que, amb el temps, va veure diluir les seves funcions i va decaure fins a ser instrumentalitzat per la Cort. Olivares el va fer servir el 1627 per averiguar l'autoria d'uns pasquins subversius, malgrat que sabem que el Privat mantenia la seva pròpia xarxa d'espionatge. El primer titular del càrrec va ser Juan Velázquez de Velasco, pare del segon titular, Andrés de Velázquez Velasco, que començà a exercir a partir de 1613. Velázquez era, a l'ensem, membre del Consell Secret de S.M., comanador de Mirabel i de l'hàbit de Santiago. En el regnat de Felip IV van ser-ho el marquès de Charela, i, més tard, en el període que ens ocupa, Gaspar de Bonifaz, excel·lent genet i matador de braus¹¹.

El capità Torres devia ser un dels ajudants de Bonifaz, destinat a l'altra banda de la frontera a la percaça de qualsevol informació que pogués semblar útil: moviments enemics, formació d'exèrcits, trasllat de queviures, fabricació de municions, etc. En aquest sentit, la feina feta per Torres i Ninot va ser notable. L'informe destaca que van enviar "avisos" advertint Madrid que els francesos pretenien envair Guipúscoa i assetjar Fuenterrabía, com de fet van acabar fent

¹⁰ ACA, Consell d'Aragó, llig. 291.

¹¹ Olivares: Elliott, J.H.: *El Conde-Duque de Olivares. El político en una época de decadencia*. 6a. ed. Tr. Teófilo de Lozoya, Madrid: Crítica, 1991 (1990), p. 320-321. Titulars: Gómez del Campillo, Miguel: "El espía mayor y el conductor de embajadores". *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 119 (1946) 317-339. Bonifaz moria a mitjan maig de 1639. *Cartas de algunos Padres de la Compañía de Jesús sobre los sucesos de la monarquía entre los años de 1634 y 1648*. VI vols. dins: *Memorial Histórico Español*. toms XIII-XIX, Madrid, 1861-1866, III vol., p. 16 i 255.

aquell mateix 1638¹². Ninot realitzà més d'una missió secreta "*con notable riesgo de su vida, y por su industria se dieron muchos avisos a V. Md...*".

Que Torres i Ninot se la jugaven, era ben cert. Un grapat d'exemples són suficients per il·lustrar-nos. El 1618, l'espia francès Enric va descobrir els espanyols que estaven preparant una conspiració a Venècia; malgrat ser recompensat amb 200.000 escuts, quan després va caure en mans del Gran Turc, aquest el va fer empalar. El 1626, els francesos executaven Carlos Roo i al seu nebot per espionatge. El 1635, a Flandes, es va desemmascarar un secretari del Cardenal-Infant que estava al servei de Richelieu i li havia passat molts avisos. L'home va ser esquarтерat lligat a les cues de quatre cavalls. No es solien molestar a instruir un procés, ni a fer despesa en un judici sumaríssim; més d'un innocent devia pagar-ho. A París el juliol de 1635 van apresar un capità aragonès "*y como de todo se recelan [els francesos], dieron en decir era espía, y por tal le quitaron la vida e hicieron quartos*"¹³.

La trajectòria de Ninot com espia espanyol compta amb força indicis que l'avalen. Un dels col·lectius més afeccionats a fer d'espia era el dels mercaders (negociants, marxants) i els Ninot ho havien estat. La necessària mobilitat que havien d'imprimir a la seva dinàmica professional feia que es relacionessin amb molta gent, de molts llocs diferents i en poc temps; els seus gremis eren veritables pedreres de futurs confidents¹⁴. Hem de pensar igualment que Santa Coloma de Queralt tenia una relació comercial amb el baix Poitou, regió propera a la frontera cerdana. A França les mules eren més nombroses i més barates, i es feia comerç anant-hi a comprar-les¹⁵. Famílies de ramblers colomins com els Brufau, Mullerat, Martí o Mulet, menaven mules des de Fontenay-en-Vendée o des de Niort a Santa Coloma. Ninot devia participar en aquest mercadeig o tenia relació amb els qui ho feien, que no serien pocs, ja que era un dels negocis més suculents dels negociants i marxants, sobretot a la Conca de Barberà (els mateixos Veciana s'hi dedicaven

¹² El príncep de Condé posà setge a Fuenterrabía el 4 de juliol de 1638. Madrid hi envià un exèrcit de socors comandat per l'Almirall de Castella, que derrotà els francesos el setembre següent, expulsant-los del país. Vegeu-ne un resum a Shaw, D.L.: "Olivares y el almirante de Castilla (1638)". *Hispania*, 106 (1967), 342-353. Es pot seguir una evolució dels avisos que anaven rebent a la Cort a través de les *Cartas de algunos Padres...* v. III.

¹³ Enric: *Memorias de D. Diego Duque de Estrada*. dins: *Biblioteca de Autores Españoles*. Tom XC. *Autobiografías de soldados (siglo XVII)*. Madrid: Atlas, 1956, 249-484, p. 339. 1626: Archivo General de Simancas (=AGS), Estado Francia, K. llig.1.480, f. 569. 1635: *Cartas de algunos Padres de la Compañía de Jesús...*, I, p. 219-220 i 223.

¹⁴ Resulta prou clar el cas dels Sueyro (Diego i Manuel, pare i fill), mercaders judeoportuguesos que van fer d'agents secrets a Flandes a favor de Madrid o el de Gabriel de Roy, comerciant d'Artois, que va arribar a ser membre de la Junta de Comerç. J.H.Elliott: *El Conde-Duque...*, p. 227-228. Aquest autor parla del "*sombrio mundo donde se cruzaban el comercio y el espionaje*".

¹⁵ Sales, Núria: *Mules, ramblers i fires (s.XVIII-XIX)*. Reus. Centre de Lectura, 1991 (Assaig, 35), p. 24 i ss.

abans de valdre's de la seva preeminència social per comandar les esquadres de mossos).

Però de negocians de mules o ramblers n'hi devia haver molts. Per què Ninot? Una hipòtesi raonable el vincularia amb el virrei. Des de la primavera de 1638, era el nou virrei Dalmau de Queralt, comte de Santa Coloma. No costa gaire imaginar-se que aquest coneixia bé els seus vassalls del feu colomí i que sabia amb qui podia comptar per a missions delicades.

Si amb això no n'hi havia prou per reconèixer els mèrits del peticionari, l'informe esmenta, a més, que Magí Ninot havia participat a la campanya de Salses, i és de creure que amb major fortuna que el seu parent ric, Joan Ninot Verdera, que hi va deixar la pell¹⁶.

Ninot, verguer de la Reial Audiència

Exilat, lluny de casa, sense diners i amb dona i fill per mantenir, Magí Ninot va demanar, en compensació als serveis prestats, una plaça d'oficial: verguer de l'oficina del Mestre Racional, una mena de Tresoreria del Govern Civil de l'època, per entendre'ns.

El verguer era l'oficial municipal que acomboiava els consellers portant com a ensenya la verga o bastó. Complia les ordres que aquests li donaven: convocar gent al consell, avisar els jurats, dur-los la documentació, mantenir l'ordre i organitzar el protocol en actes públics, custodiar presos, etc¹⁷. De verguers n'hi havia als consells municipals d'importantes localitats i a les institucions de govern. Cada cònsol tenia el seu verguer i, en el cas de la Reial Audiència, potser cada jutge, i, segur, el seu regent. Aquests últims, però, devien cobrar molt més.

Ninot va aconseguir el que demanava. El rei Felip li va concedir la plaça, però la burocràcia castellana de l'època, i més en estat de guerra, no era res de l'altre món. La plaça ja estava ocupada, des d'abans de la revolta, per una altra persona, un tal Guillem Catllar. No era qüestió de fer-lo fora per entrar ell. Així, doncs, Ninot va tornar a adreçar-se a Madrid. Segurament, estava al dia de les vacants a les institucions de govern perifèriques, perquè sabia que n'hi havia una altra, també

¹⁶ M.A.Martínez: "La projecció...", p. 90. Molts pidolaires que van enviar un memorial a la Cort amb catàleg dels serveis oferts a la Corona començaven amb el mèrit d'haver participat a la campanya per a la recuperació de la fortalesa de Salses (juliol 1639-gener 1640), i no van ser pocs els que van obtenir, gràcies a això, un privilegi de noblesa.

¹⁷ Recasens i Comes, Josep M.: *El municipi i el govern municipal de la ciutat de Tarragona. Segles XVI i XVII*. Tarragona: Arola Editors, 1998, p. 179. Al verguer tarragoní Antoni Baldira van acomiadar els cònsols, el 1602, quan un pres del que tenia cura va escapar de les presons municipals. Vegeu Güell i Junkert, Manel: "Jaume Pallarès. De delinqüent comú a pres polític (s.XVI-XVII)". *Kesse, Butlletí del Cercle d'Estudis Històrics i Sociats Guillem Oliver*, Tarragona, 14 (desembre 1993) 11-13, p. 12.

de verguer, a la Reial Audiència (que en aquells temps de guerra es formava a Saragossa amb alguns juristes afectes a la Corona).

D'aquí l'informe emès. El Consell Suprem d'Aragó reconeixia els mèrits de Ninot i l'error comès i aconsellava al monarca que el corregís. El sou era de 361 lliures anuals, molt més de les 200 o 300 lliures que solien cobrar altres peticionaris exilats a la Cort en concepte d'«ayuda de costa». Ninot no devia ser gens ruc.

Va arribar a ocupar la plaça. No ho sabríem si només comptéssim amb el document suara esmentat, però en tenim un altre que ens confirma que Ninot era servint de verguer de la Reial Audiència. El setembre de 1644, el regent de la dita Audiència, el doctor Benet d'Anglasell, enviava per carta un informe sobre l'estat i la plantilla de la institució, fent una repassada a tot el seu personal. Recordem que aquells dies, amb mig Catalunya ocupada pels francesos, Felip IV havia manat crear una nova Audiència, paral·lela a la controlada en territori enemic a Barcelona. Anglasell n'hi devia donar compte puntual dels seus progressos i situació. Així, hi podem llegir en una línia *“Magín Ninot, verguero de Regente, que se halla en la villa de Madrid”*¹⁸.

A partir d'aquí podem especular tant com volguem. O Ninot era a la capital comissionat pel regent Anglasell per al tràmit d'algun assumpte, o bé encara no havia pres possessió de la plaça que, sens dubte, ja era seva.

En el terreny familiar, sabem per l'informe del Consell d'Aragó que Magí Ninot fugí amb la muller i un fill. Aquella devia ser l'*Esperança* que esmenta J.Vidal en el llistat de refugiats a la Cort madrilenya.

Res més no sabem del nostre personatge, però de la mateixa manera que amb un parell de documents hem aclarit part dels dubtes que manifestava M A Martínez, potser amb el temps i la troballa de més material d'arxiu poguem recomposar una mica més aquesta biografia, que de moment no deixa de ser més que un perfil fluixet.

¹⁸ Benet d'Anglasell, regent de l'Audiència al Rei, Lleida-Saragossa, 16-09-1644. ACA, Consell d'Aragó, llig. 396.

Annex

Informe del Consell Suprem d'Aragó sobre el memorial de Magí Ninot, de Santa Coloma de Queralt. 4 de desembre de 1643. (ACA, Secció Consell d'Aragó, Lligall 291)

"De Machin Ninot de la villa de Sancta Coloma de Queralt en Cathaluña, se ha visto en el cons(ejo) un memorial, en que refiere que ha servido a V(uestra) Mag(esta)d. en el año 1638 en compañía del capitán Francisco Torres, tiniente de espia mayor de V. Md. con el qual entró en Francia muchas vezes con notable riesgo de su vida, y por su industria se dieron muchos avisos a V. Md. y en particular quando el enemigo tratava de sitiar a Fuenterrabía y de todo quanto pasava en Francia y assí mismo sirvió en la compañía de Salsas, hasta el dia de su recuperación, y en las alteraciones de Cataluña por ser affecto al servicio de V. Md. le quisieron prender los ministros del rey de Francia, y se vino a esta Corte con su mujer y un hijo, dexando la hacienda a manos de aquellos ministros. Y habiéndolo representado a V. Md. antes de agora fue S(u) M(ajesta)d. servido hacerle merced de un officio de Verguero del Racional de la Casa y Corte en Barcelona y porque se ha hallado que este officio lo tiene Guillen Callar, con Privilegio de V. Magd. de antes de las revoluciones de aquel Principado, supplica a V. Md. se sirva hacerle // merced de otro officio de verguero de la Real Audiencia que vaca en él por muerte de Luís Riera, en lugar del otro del Racional.

Al Con(sej)o parece que supuesto q(ue) los servicios del supplicante le hicieron capaz para recibir de V. Md. la merced referida del dicho officio de Verguero del Racional, y no ha de ser deffecto por tenerle otro como se refiere, podria V. Md. hacerle merced, en su lugar, del que agora pide de verguero de la Real Aud(ienci)a cuyo valor es de 361 libras cada año.

V. Magd. mandará lo q(ue) fuere servido.

Vico, Bayetolá, Magarola, Ortiz, Don Christ(obal). Crespí."